

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2000
FORFATTER:	H. C. Ervald
TITEL:	Vandkunsten på Koldinghus.
KORT RESUME:	Vandforsyningen til Koldinghus ca.1550 - 1808.

Vandkunsten på Koldinghus

Af H. C. Ervald

Vandkunsten i Koldinghus Slotsgård, som vi ser den i dag, er et moderne kunstværk skabt af billedhuggeren Jette Vohlert. Bortset fra kummens form og størrelse og at figuren skal symbolisere FORTUNA, har den ingen lighed med den oprindelige vandkunst.

Vandet, som man ser plaske ud af krukken, skal symbolisere FORTUNAs uddeling af lykken, og da FORTUNA står på en kugle, hvor det kan være svært at holde balancen, viser den, at lykken kan være lunefuld.

Ordet "vandkunst" har ikke oprindeligt haft den betydning, som vi tillægger det i dag, nemlig en fontæne eller et springvand. Da Dronning Dorothea rekvirerede materiale til en vandkunst i 1548, mente hun den kunst at skaffe vand til Koldinghus. Det var nemlig ikke for enhver af klare en sådan opgave. Det var en kunst i lighed med malerkunst, madkunst, guldsmedekunst osv. Først havde hun haft kyndige folk ude i terrænet for at finde en kilde, hvorfra vandet kunne hentes. Herefter skulle hun skaffe sig de nødvendige materialer og fagfolk til at udføre det praktiske arbejde, såkaldte "vandkunstnere".

Det første vandforsyningsanlæg til Koldinghus kender vi ret detaljeret takket være I. O. Brandorffs og P. Eliassens observationer i 1904. Indtil da var hele dette anlægs eksistens gået i glemmebogen.

Det første vand kom fra Piledammen. Her

har der været en lille sø, som modtog overfladevand og kildevand fra det omkringliggende terræn. Søen har haft sit naturlige afløb gennem en grøft, "Gåsebækken" ned mod Kolding Fjord. For at skaffe vand til slottet, er søen blevet stemmet op ved, at der er blevet opført en dæmning nord for søen (i dag en del af den øst/vest gående del af Piledamsvej), og søen er herefter blevet et vandreservoir med en vandoverflade i kote ca. 27,50.

Det var Brandorff, der i 1904 fandt frem til Piledammen, og han fortæller, at man dengang kunne se dæmningen, og at den var gennembrudt, og at den tidligere dam nu var en sur, sumpet eng. Efter en oprensning i gennembrydningen fandt man det gamle udløb fra dammen, og man kunne nu danne sig et fuldstændigt overblik over det gamle anlæg. Ca. 4 m under vandoverfladen var der gennem dæmningen lagt en træledning af ca. 40-50 cm tykke bøgestammer. Stammerne var gennemsavede på langs, således at ca. den øverste fjerdedel dannede et låg over en 30 x 25 cm rende, som var udført i den underste del af stammen. Der lå flere stammer i forlængelse af hinanden. Samlingerne mellem de enkelte stammer var udført ved, at topenden var indfældet i den anden stammes rodende. Alle samlinger var omhyggeligt pakkede med blåler.

Foran indløbet til renden var der anbragt

Den nordlige del af Piledammen set fra syd, 1904. I midten skomager P.M. Møller sammen med nogle arbejdere. På det sted, hvor de står, var indløbet til springvandsledningerne til Koldinghus.

en rist, bestående af et bræt med huller i. Endvidere var der mulighed for at lukke for renden, ved at der kunne skydes et bræt ned foran indløbet. Det har været praktisk, hvis der skulle udføres reparationer på ledningsanlægget.

Fra dæmningens nordside var renden tilsluttet en ledning af udborede fyrrestammer, hvorigennem vandet løb til slottet.

Man har fundet rester af denne træledning i krydset ved Mariegade/Agtrupvej, i Sønder-

gade både nord og syd for broen, i Helligkorsgade og i Slotsgade samt rester af en ledning fra Søndergade/Brostræde skråt over mod Slotsgade. Man har også fundet ledningsrester i porten til Staldgården og i porten til Slotsgården.

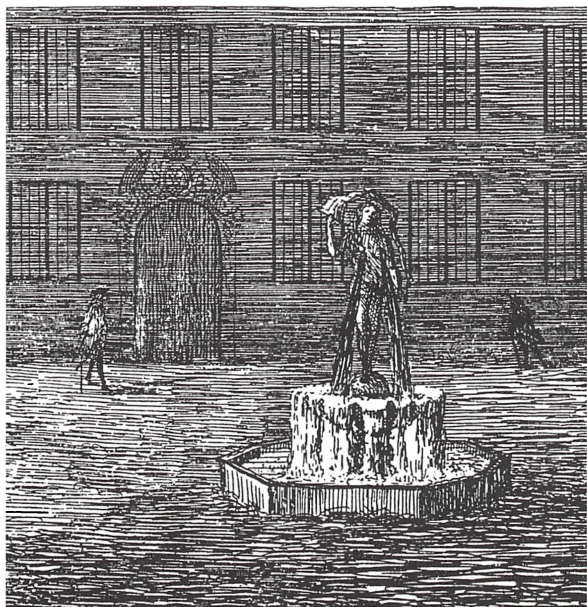
I 1553 spørger kongen, om kanonstøberen ikke er færdig med den bestilte "Springbrønd".

Hermed menes sikkert selve springvandsfiguren. Den har man savnet i 1553, og det for-

tæller, at senest det år har der været vand på Koldinghus.

Rørene i gaderne og i terrænet var udført af fyrrestammer, som var udborede med et 7 cm hul. De længste af stammerne var 4,7 m lange, og tværmålet på stammerne har varieret fra 28-40 cm. Omkring stammeenderne var der anbragt jernringe, vel for at de ikke skulle flække. Samlingerne var udført med jernbøsninger 7 cm lange og med en diameter på 10

Omkring 1550 opstilledes første gang en vandkunst på Koldinghus, og i 1558 lod dronning Dorothea den forsynes med et løvehovede, men Christian IV udskiftede den med en ny, en Fortuna-figur magen til byen Glückstadts mærke. Den ses her gengivet på en tegning af officer P.I. Grønvold, der ledsagede Frederik V på hans rejse gennem Danmark og Norge i 1749.

cm, og som var trykket ind i endetræet i sikkert i forvejen markerede riller.

Hvad kunne anlægget fra Piledammen yde? Efter nogle overvejelser har jeg fundet frem til, at det egentligt var et ganske godt vandforsyningsanlæg.

Slottets gårdsplads er beliggende i kote 22,50. Med f.eks. en taphane eller et springvand ca. 1 m over terrænet, har der fra Piledammen været et fald på ca. 4 m. Ledningslængden har været ca. 1,5 km. Det har givet et gennemsnitsfald på ca. 2,5 %.

Ifølge tilgængelige tabeller for transport af vand gennem ledninger kan man herefter godt danne sig et skøn over, hvad træledningen har kunnet yde, og jeg vil tro, at Piledamsledningens ydelse har været på ca. 0,45 liter pr. sekund. I alt ca. 40 kubikmeter pr. døgn, hvilket svarer til gennemsnitsforbruget for ca. 200 mennesker i dagens Danmark. Og det var vel egentlig meget fint.

At der løb vand til slottet, må dengang have været noget helt enestående. Før den tid må vandet være hentet nede i byen eller taget fra Slotssøen og være båret eller kørt op til slottet.

Den næste "vandkunst", måske som supplement til "Piledamskunsten", er et vandforsyningsanlæg, som er blevet anlagt på Frederik IIs tid.

Ifølge Brandorff er der i 1572 fra Gotland leveret til Kolding 2600 fyrrestammer til brug for vandrender, "Pipholt" blev de kaldt, og hertil er der fra Københavns slotssmedie leveret jernringe og bøsninger. Materialer rigeligt til mere end 10 km vandledning.

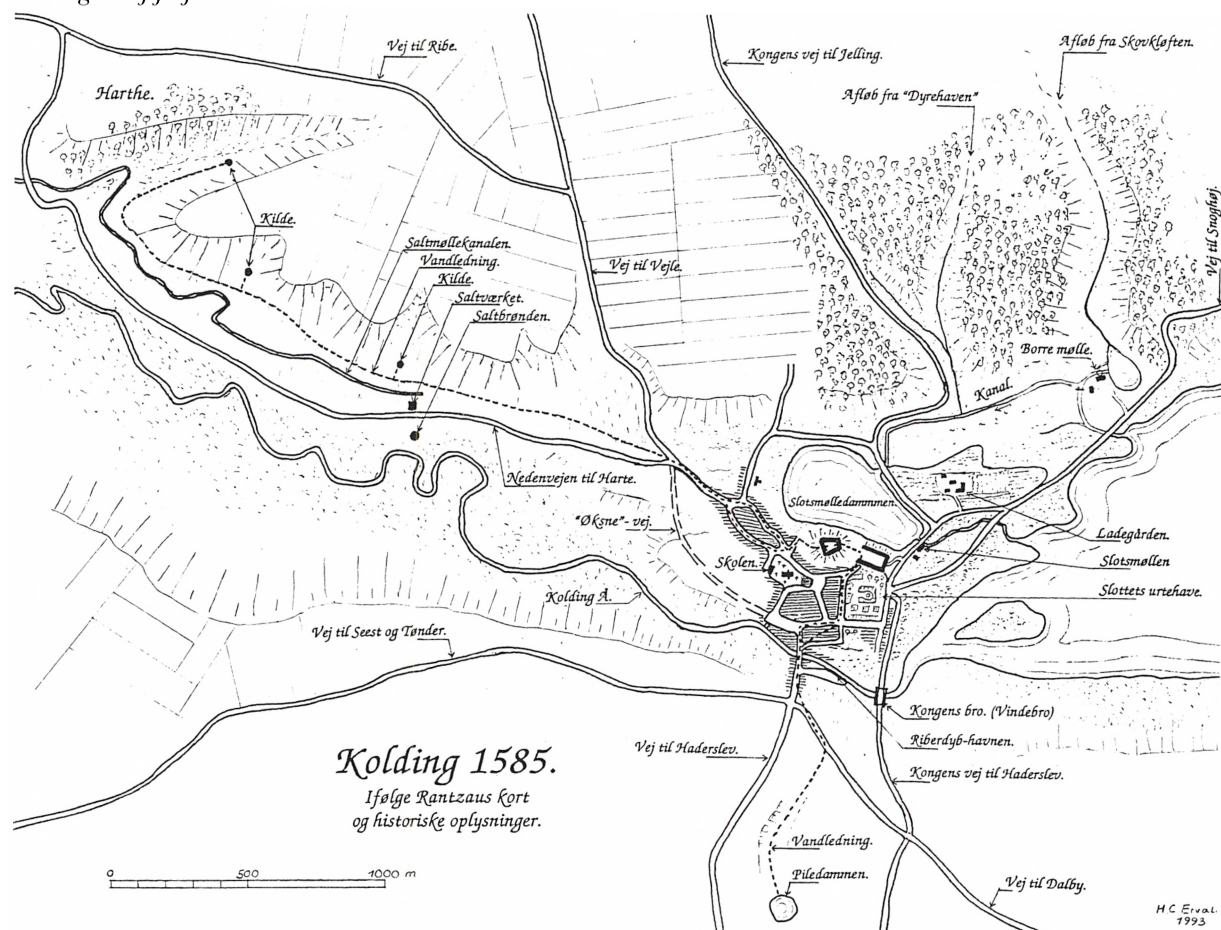
Brandorff oplyser, at vandet blev hentet fra et væld, der har været i den søndre skråning i

Alpedalen, matr. nr. 2 af Harte. Her har der været en kilde, som har haft sit udspring i kote ca. 29,00.

Som Brandorff ser kilden i 1930, var den endnu stærkt rindende. Han fortæller endvidere: "Det er almindelig kendt i sognet, at springvandet i Slotsgården kommer herfra".

Ledningen eller ledningerne, som har ført vandet ind til slottet vestfra, har man fundet rester af i Hyrdestræde, i Låsbygade (3 ledninger parallelt med hinanden ud for Svane Apoteket), i Blæsbjerggade og ved anlæggelsen af den nye Vejlevej i 1861. "Da man under arbejdet traf på ledningen og huggede hul på den,

Kort tegnet af forfatteren.

strømmede vandet ud i store masser og forårsagede megen skade på jordarbejdet”.

Og hvad kunne så Harteledningen yde?

Hvis springvandet i Slotsgården har haft en højde på ca. 1,5 m over terrænet = kote 24,00, har faldet fra kilden hertil været fra 29,00 til 24,00 = ca. 5 m. Ledningens længde er ca. 3,5 km = et gennemsnitsfald på ca. 1,5 %, hvilket ifølge tabellen giver en ydelse på ca. 0.33 liter pr. sekund. I alt ca. 28 kubikmeter pr. døgn, altså noget mindre end Piledamsledningen. I en længere periode har nok både Piledamsledningen og Harteledningen været i drift på samme tid.

I 1736 har der været mere end rigeligt med vand til slottet, hvilket fremgår af, at man har kunnet levere vand også til borgerne i byen. I 1736 er der på Akseltorv udført en brønd med et springvand til afløsning af den gamle vippebrønd. Vandet hertil blev ledt i træror fra slottets springvand. Ligeledes blev der også leveret vand til en brønd i Staldgården.

I 1757 opstod den situation, at vandet til slottet var væk. Vandet løb ikke mere. Det var en alvorlig sag, og der blev i den anledning beordret et syn af ledningsanlægget, og fire borgere blev udvalgte til at være synsmænd. Af synsrapporten fremgik det blandt andet, at ledningsanlægget var blevet meget dårligt vedligeholdt, at enkelte strækninger lå oven på jorden og var ødelagte og utætte, og at tre borgere i Låsbygade havde boret sig ind i ledningen og således stjålet vand til eget brug.

Det mest interessante er, at man kan læse, at Harteledningen har modtaget vand fra i alt tre steder. Der omtales “det yderste vandquel”. Det må være det på matr. nr. 2i. Så omtales et

“vandquel” på “Harte Mark” og et på “Colding Mark”. Alle 3 kilder trænger til at blive oprensede. Vandet løber til nogle “Vand-kister”, som ledningerne er sluttet til, og her mangler der riste foran ledningerne.

I rapporten omtales kun ledningsanlægget ud til Harte. Piledamsledningen nævnes ikke, vel fordi den er ophørt med at eksistere på den tid. Endvidere ved man, at i 1772 var den tidligere Piledam et engområde. Der er gravet en rende gennem dæmningen, og vandet har nu igen løbet i sit gamle leje.

Men med tilløb fra 3 kilder til Harteledningen, har denne været meget mere effektiv, end man vel hidtil har tænkt sig. Og det er måske forklaringen på, at man også har kunnet levere vand til byens borgere fra brønden på Akseltorv.

Hvor har de andre to kilder været, som har givet vand til Harteledningen?

Den, der har været på “Colding Mark” kunne udmærket være den kilde, som man indtil for 15 år siden stadig kunne se på skråningen neden for Kastanievænget nr. 2. I dag er vandet drænet væk, men kilden kan stadig ses som en sumpet plet med vandplantevegetation. Denne kilde har sit udspring i kote ca. 38,00, og har der fra denne kilde været en direkte ledning ind til slottet, har den leveret meget vand og med et godt tryk til et springvand. Har alle 3 “vandquel” været tilsluttet samme ledning, har det også været en væsentlig forbedring i forhold til vandet fra kun det yderste “vandquel”.

Efter synsforretningen i 1757 er ledningsanlægget sikkert blevet bragt i god stand, og der har igen været vand på slottet og også i by-

Rist med lukke fra Piledammen. Herfra førtes vandet gennem trærender op til Koldinghus.

i lang tid herefter kunnet nyde godt af frisk vand fra kilderne ude på skråningerne i ådalen.

Kilder:

I.O.Brandorff: Drikkevandet i Kolding i Fortiden, Vejle Amts Årbog 1931.

P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid, 1910.

ens brønd og på Staldgården, og ledningerne er nok herefter blevet holdt bedre vedlige.

Hvor længe vandforsyningerne har virket, ved vi ikke, men Brandorff fortæller, at hans far har fortalt ham, at omkring 1800 kunne drengene ikke lade rørene i fred ude på skråningerne i Harte. De tog propperne ud af rørene, og så sprøjtede vandet op i flere alens højde. Men det kunne mærkes nede i byen, og der måtte passes på, at propperne kom i igen.

Altså omkring år 1800 har vandforsyningen virket endnu. Det har det sandsynligvis også gjort i 1808, da slottet brændte. Intet tyder på det modsatte.

Efter 1808 er der ikke mere brug for vandet på slottet, men ledningerne har ligget i gaderne, og måske har mange borgere i Kolding